

A FILMFORDÍTÁS MINT INTERKULTURÁLIS KOMMUNIKÁCIÓ ÉS MINT ALKALMAZOTT MŰFORDÍTÁS

A filmfordítás véleményem szerint tartalmát tekintve kultúrák közötti párbeszéd, azaz interkulturális kommunikáció, formai szempontból – egy általam alkotott fogalommal nevezve - alkalmazott műfordítás, a végeredményt tekintve pedig komplex transzkulturális produktum. Álláspontomat egy spanyol filmalkotás (Almodóvar: Tűsarok) magyarra és portugálra fordított változatából merített példákkal támasztom alá.

Kultúra és interkulturális kommunikáció

A kultúra definíciói:

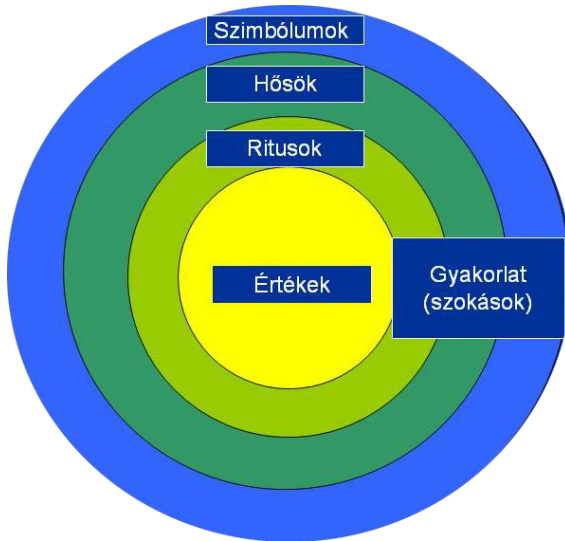
- „A kultúra meghatározott történelmi és földrajzi közösségben élő emberek közös hiedelmeinek, értékeinek, normáinak, magatartássémáinak, szokásainak rendszere.” (Buda Béla, 1998:9)
- „a kultúra kommunikáció” és a „kommunikáció kultúra”(Hall, 1997:4)

Kulturális reáliák

- „Kulturális reália fogalmával jelölünk minden olyan nyelvi megnyilvánulást, amelyben kifejeződik egy adott kultúrközösség sajátos élmény- és ismeretanyaga, tárgyai, fogalmai, mentális, emotív sémái, amelyek az adott kulturális kontextusban speciális jelentéssel bírnak” (Valló Zsuzsa, 2000:34)

A kultúra rétegei és a fordítás

- A kultúra rétegeit Hofstede hagyománymodelljével szokás ábrázolni, nézzük példaként, hogy értelmezhető ez a filmfordítás területén:

Hofstede a kultúra négy egymásba ágyazott rétegét különbözteti meg:

- *Első réteg:* az irodalomnak, a zenének, a képzőművészetnek a tárgyi, illetve tárgyasult termékei, az építészeti alkotások, az ételek, az öltözködés, és egyebek, mely réteg elemeit szimbólumoknak nevezi. Ide sorolja azokat, az adott kultúra tagjai számára sajátos jelentéssel bíró tárgyakat is (pl. zászlók, státuszszimbólumok), gesztusokat, hajviseletet, amelyek gyorsan változnak és más kultúrák által átvehetők. A film esetében ezek látható elemek, így a megértés, fordítás szempontjából felveti a kulturális reáliák fordíthatósági kérdéseit, különös tekintettel a tárgyi környezet reáliáira.

1. ábra Hofstede hagyománymodellje

	spanyol eredeti <i>magyar nyersfordítás</i>	magyar felirat	portugál felirat <i>magyar nyersfordítás</i>
Rebeca: 751	<u>Perdone que no le haya mandado un jamón...</u> <i>Bocsásson meg, hogy nem küldtem magának egy sonkát...</i>	Bocsánat, hogy nem küldtem húsvéti sonkát.	Desculpe não lhe ter mandado um presunto... <i>Bocsássa meg, hogy nem küldtem magának egy sonkát</i>

A sonka a spanyol étkezés kulcseleme, az étkezés pedig kulcseleme a spanyol kultúrának. Így nem meglepő, hogy sok olyan szólás van, amely a sonkát akár konkrét, akár szimbolikus

jelentésében tartalmazza. A fenti példa azt jelenti, „valakinek nagyon hálásnak lenni és azt értékes ajándékkal kifejezni”. A magyar és a portugál fordító is az egyszerű lefordítás mellett döntött, ami azt jelenti, hogy közvetítik a kulturális és a pragmatikai tartalmat is, hiszen a szituációból világos az üzenet jelentése.

- *A második réteg:* ide sorolja a valóságos vagy mese, hiedelemvilág, képzelet szülte hősöket, amelyek az adott kultúrában nagyra becsült tulajdonságokkal rendelkeznek, ezek a követendő magatartásmodellek, tükrözik az adott kultúra értékrendjét. A film esetében ezek hivatkozó elemek, így a fordítás szempontjából szintén felmerülnek a kulturális reáliák fordíthatósági kérdései, különös tekintettel társadalmi jelenségekre.

	spanyol eredeti <i>magyar nyersfordítás</i>	magyar felirat	portugál felirat <i>magyar nyersfordítás</i>
Eladó: 18	Cómo que poquitín ordinarias? Son para escuchar el murmullo de Yemayá, la diosa de los mares y p Fundidades. <i>(Hogy, hogy egy picit közönségesek? Arra valók, hogy Yemayá suttogását halljuk, a tengerek és a mélységek istennőjét...)</i>	Yemahát lehet hallgatni vele, aki a tengerek és a mélység istennője.	Como piroso? Neles escuta-se os murmurios de Jemanjá, a deusa dos mares e das profundidades. <i>Hogyhogy közönséges? Hallatszik bennük a „Yemanjá” mormolása, a tengerek és mélységek istennője.</i>

Yemajá a latin-amerikai négerrek vallásában a tengerek istennője. Ez mindhárom kultúrában idegen elem tehát hiány-szimmetria van. A név honosítása mellett a magyarázatot is mindkét célnyelvi változat lefordítja.

- *Harmadik réteg:* A modell harmadik rétegét a rítusok alkotják, melyek olyan kollektív tevékenységek, viselkedési formák, amelyek társadalmi szempontból fontosak (pl. üdvözlési, udvarlási formák, esküvői szokások). A szimbólumok, hősök és rítusok közvetlenül érzékelhetők a külső szemlélő számára is. A film esetében ezek részben látható részben érzékelhető elemek, így a megértés, fordítás szempontjából ez is kapcsolódik a kulturális reáliák fordíthatósági kérdéseihez, különös tekintettel a nevek, megszólítások és *a nyelvhasználat reáliáira*.

	spanyol eredeti <i>magyar nyersfordítás</i>	magyar felirat	portugál felirat <i>magyar nyersfordítás</i>
Eladó2 14	Me compra una, <u>señorita</u> ? <i>(Vesz egyet tőlem, kisasszony?)</i>	Vesz egyet <u>kisasszony</u> ?	<u>A senhora</u> quer comprar? <i>A hölgy akar vásárolni?</i>

Mikor señorita az asszony, a nő, a hölgy? A spanyolban és a magyarban egyaránt megengedett, hogy egy eladó, a vevő „puhítása” céljából kisasszonynak szólítson egy férjes asszonyt, aki már nem is éppen kisasszony korban van, a portugál azonban megmarad a formális-tisztelettudó asszonyomnál, aminek a magyar megfelelője ebben a helyzetben hölgyem. A magyar fordítás a lexikális elem lefordításával átveszi a spanyol szóhasználatot, míg a portugál honosít.

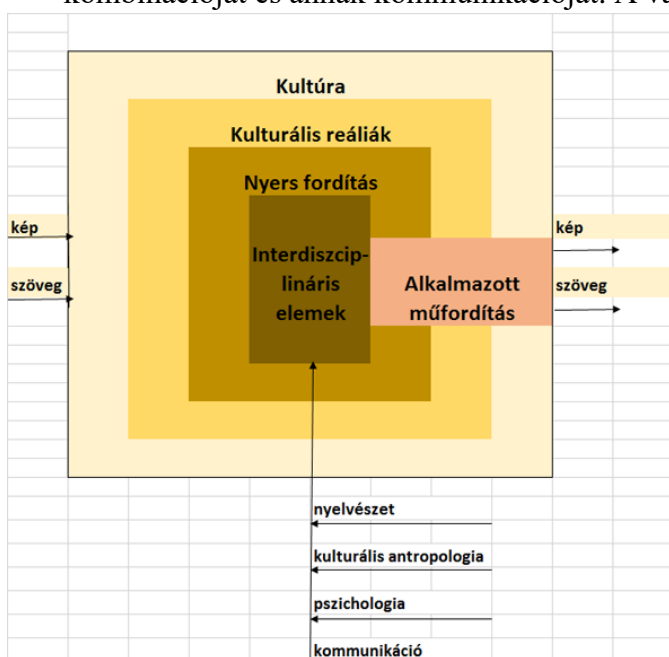
- *Negyedik réteg:* A kultúra lényegét, legbelső rétegét az értékek alkotják, melyek általános tendenciák arra vonatkozóan, hogy mit tartunk jónak, illetve rossznak. A külső megfigyelő számára az értékek közvetlenül nem érzékelhetők, egy részük még a kultúra hordozói számára sem tudatos. Ezek alapján képződnek viszont a hiedelmek, alakul ki az értékrend, ez befolyásolja a gondolkodásmódot, viselkedésmódot és hat a cselekvésekre, a mindennapi problémamegoldásra továbbá ennek alapján ítélnék meg minden irányukba érkező kommunikációt.

	spanyol eredeti <i>magyar nyersfordítás</i>	magyar felirat	portugál felirat <i>magyar nyersfordítás</i>
Alber- to: 73	Sí. Y cuando vuelva, <u>usted</u> y yo tendremos una charla. <i>Igen. És ha visszajöttem, maga meg én elbeszélgetünk.</i>	Igen, és ha visszajövök, beszédem lesz <u>veled</u> .	Vou, e na volta <u>a menina</u> e eu temos de falar; <i>Igen, és ha visszajövök a kisasszonynak, és nekem beszélünk kell;</i>

Ebben a példában egy felnőtt-gyerek párbeszédéről van szó. A spanyol és a portugál kultúrában megengedett a gyerekek szituatív magázása, aminek természetesen konnotatív tartalma van. Jelen esetben: a számonkérést erősíti meg a nyelvi forma. A magyar kultúrában ez nem ismert.

A film kulturális háttere és a fordítás

Egy film sűrítetten jeleníti meg a kultúrkör, a nyelv és egy művészi mondanivaló sajátos kombinációját és annak kommunikációját. A vásznon ez úgy jelenik meg, mint egy ember, két

2. ábra A filmfordítás összetettsége

ember, csoport vagy tömeg cselekvése, verbális vagy nem verbális megnyilatkozása, mint a történés helye, ideje, módja. Mindezek pedig lehetnek számunkra kultúrközeli vagy kultúridegenek. A filmfordítás ezért interdiszciplináris feladat, nyelvészeti, antropológiai, pszichológiai szociológiai ismereteket is követel.

Az interkulturális kommunikáció definíciói:

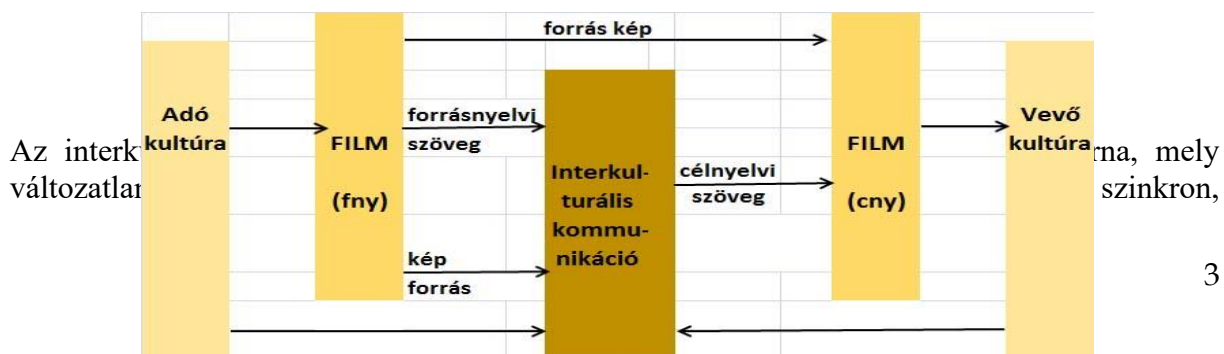
- Interkulturális kommunikáció akkor jön létre, amikor az üzenet küldője egy adott kultúrához, vevője egy másik kultúrához tartozik.

- „Az interkulturális kommunikáció

alatt elsősorban a különböző kulturális, társadalmi és etnikai csoportokhoz tartozó egyének közötti kommunikációt értjük. A kultúráközi kommunikáció konkrét formái, esetei tehát olyan individuumok között valósulnak meg, akik egymástól különböző kultúrákat reprezentálnak.” (Niedermüller Péter 1999)

A kommunikációhoz szorosan hozzátartozik annak kontextusa, az a (kultúrafüggő) közös kódrendszer, amely gyorsá, zökkenőmentessé teszi a társas helyzetek megértését és a kommunikáció folyamatát valamint a kommunikációs kapcsolatokat.

Az interkulturális kommunikáció csatornáit a film esetében:

3. ábra Interkulturális kommunikáció film esetében

képalírás, képalámondás ahol viszont már megjelenik a fordítás, ami film esetében speciális, különbözik akár az irodalmi, akár a szakfordítástól.

A film, tartalmát tekintve kétszeresen is kultúrák közötti párbeszéd, azaz interkulturális kommunikáció, ugyanis az interkulturális kommunikáció léte megjelenik egyrészt a forrásnyelv célnyelv között a fordítónál másrészt az eredeti vizuális komponens és célnyelvű verbális komponens a közönségnél.

A kommunikáció iránya

A kommunikáció egyirányú a kép/szöveg adótól a néző vevőig és nincs élő visszacsatolás.

A film esetében viszont az az érdekes, hogy a film folyamán a néző (vevő), - mivel nem biztos a kontextusban- saját maga menet közben kénytelen feltételezéseket állítani, mely lehet sztereotípiák, kontextus feltételezés, megértés vagy rosszul értés, értetlenkedés vagy zavar, amely elemekre a film folyamán akár képi, akár szövegi, pozitív vagy negatív visszacsatolást kap. Így a film nemcsak képet, szöveget, hanem kultúrát is közvetít, a néző pedig maga képezi le a kultúrát a saját kultúrájára egy jól fordított szöveg támogatásával. Ebben a leképezésben a fordítás nagyon sok segítséget nyújthat, vagy nagyon sokat ronthat és ezzel jutottunk el az alkalmazott műfordításnak, mint fogalomnak a bevezetéséhez, amit azonban terjedelmi korlátok miatt itt nem tudok kifejteni. (Készül belőle a tanulmány.)

	<u>spanyol eredeti</u> <i>magyar nyersfordítás</i>	<u>magyar felirat</u>	<u>portugál felirat</u> <i>magyar nyersfordítás</i>
Becky: 159	<u>¡Ay, una mierda!</u> No importa... <i>Jaj, szarba léptem! Nem baj!</i>	<u>Afenébe!</u> Mindegy	<u>Ai, merda!</u> Não importa. <i>A francba! Nem baj</i>

Kommunikációs meglepetés, hogy mind a magyar, mind a portugál felirat félreérti a spanyolt. A „mierda” ugyanis ebben a kontextusban nem használatos a spanyolban indulatszóként. A konkrét jelentéséről van, annyi specifikációval, hogy a kutyáéról van szó, a fordítások azonban indulatszóként honosítják, „a fenébe”, „a francba” jelentéssel.

A transzkulturális produktum Hofstede dimenziói szerint

Egy jól kidolgozott kép-szöveg ekvivalencia esetén a nézőnek (vevőnek) fel kell tudni ismernie és magához képest leképeznie:

- *a hatalmi távolságot*, (megszólítás, köszönés, udvariasság, beszédmód, tradíciókra utalás, függőségi viszony, egyenlőség-egyenlőtlenség)

	<u>spanyol eredeti</u> <i>magyar nyersfordítás</i>	<u>magyar felirat</u>	<u>portugál felirat</u> <i>magyar nyersfordítás</i>
Rendőr: 488	<u>Señorita</u> , le importa acompañarnos? <i>Kisasszony, kérem tartson velünk!</i>	Senorita. Legyen szíves velünk jönni!	Importa-se de nos acompanhar? <i>Elkísérne minket?</i>

Amikor a rabkocsiban zokogó fogolynak kínál papírzsebkendőt az érzékeny lelkű rendőr, akkor a magyar is megengedi a kisasszonyozást, azaz a lefordítást, a portugál azonban továbbra is megmarad a kihagyásnál.

- *az individualitás mértékét* (humor, ironia, becézés, viszonyokra utalás, egyéni nyelvhasználat szorongás, magánvélemény, önbecsülés)

	<u>spanyol eredeti</u> <i>magyar nyersfordítás</i>	<u>magyar felirat</u>	<u>portugál felirat</u> <i>magyar nyersfordítás</i>
Rebeca: 771	Ya...tiene razón...¿Tiene fuego?... <u>Perdóneme</u> si he estado poco...hospitalaria, <u>pero</u> es que estoy muy nerviosa.	Igaza van. Van tüze? <u>Elnézést</u> a barátságatlan fogadtatásért, <u>de</u>	Tem razão...Tem lume? <u>Desculpe</u> ser pouco hospitaleira, <u>mas</u> estou nervosa.

	<i>Igen...igaza van...Van tüze?...Bocsásson meg, ha nem voltam túl vendégszerető, de nagyon ideges vagyok.</i>	ideges vagyok.	<i>Igaza van...Van tüze? Bocsásson meg, amiért kevésbé vagyok vendégszerető, de ideges vagyok.</i>
--	--	----------------	--

A forgatókönyv azonos mind a három nyelven: először elnézést kérünk, majd indokoljuk a (helytelen) viselkedésünket.

- *a feminin/maszkulin szerepet* (ambiciózus vagy szolgáló, konfliktuskereső vagy kerülő, határozottság vagy intuíció, győztes dicsőítése vagy szánjuk a szenvedőt, szexualitás, homoszexualitás)

	spanyol eredeti <i>magyar nyersfordítás</i>	magyar szinkron
Rebeca: 316	No me tienes, que llevo cuatro meses <u>de ayuno y abstinencia...</u> Ah... <i>Ne kísértés, mert négy hónapja böjtölök...Ah</i>	Ne izgass így fel! Már négy teljes hónapja nem voltam férfival. Nem voltam senkivel!

A magyar szöveg itt a tartalmat közvetíti. A kulturális aszimmetria ezáltal a vallási különbségből, illetve a vallásos gyakorlatnak a mindennapokban többé vagy kevésbé jelenlétéből fakad, mert a „koplalás és önmegtartóztatás” a katolikus vallásgyakorlat szerves része Spanyolországban, vagy legalábbis sokkal inkább az, mint Magyarországon.

- *bizonytalanságkerülés mértékét*, (sok törvény, sok szabály, ideológia, vallás, érzélem kimutatás, konfliktuskezelés (megengedett, nem megengedett))

	spanyol eredeti <i>magyar nyersfordítás</i>	magyar szinkron	magyar felirat
Be- mondó nő: 75 bis	... todo parece indicar que el conductor se durmió sobre el volante y el coche se salió de la carretera hasta chocar con uno de los árboles que la flanquean. ... La salud del jefe de Estado es excelente Y están ustedes autorizados a decirlo así... <i>Minden jel arra utal, hogy a vezető elaludt a volánnál és a kocsit letért az útról, majd az egyik útmenti fának ütközött...</i> <i>Az államfő egészségi állapota kitűnő...És önök engedélyt kapnak, hogy így mondják...</i>	Minden jel arra vall, hogy Ocana úr elaludt a volánnál. Kocsija letért az útról és nekirohant egy fának. Végül az időjárásról. Átmeneti felhősödés után kisüt a nap. A maximum hőmérséklet huszon...	Valószínűleg elaludt a volánnál. A kocsit letért az útról és nekiment egy fának. <u>Az államfő kiváló egészségnek örvend</u>

A film a frankóizmus idején játszódik, amikor az államfő kiváló egészségi állapota hír, az állampolgárok pedig engedélyt kapnak rá, hogy ezt elmondják. A felirat tömörít, az utóbbi elemet kihagyja – részleges redukció -, a szinkron viszont az egész blokkot - teljes redukció. A fordító döntésének indoka nem kitapintható a rendelkezésére álló adatokból, én mindenesetre úgy gondolom, hogy értékes információtól fosztja meg a célközönséget, amely a történelmi kontextus meghatározásában segítené.

A filmfordítás gyakorlata tehát egyrészt igazolja az elméletek helyességét, másrészt világossá teszi, hogy a fordítónak ismernie kell mind a forrásnyelvi, mind a célnyelvi kultúra összes rétegét, azok összefüggéseit és viszonylatrendszerét.

Irodalom

Buda, B. 1998. Kommunikáció és kultúra. In: *Szavak, jelek, szokások.*(Szerk.) Hidasi,J., Budapest: Windsor Kiadó 9-18.

Hofstede, G. 1980. *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values* London, New Delhi: Sage Publications

Hall, E. 1997. In: Gudykunst, W.B, Kim, Y.Y., *Communicating with Strangers, An Approach to Intercultural Communication.* Third Edition, New York: McGraw-Hill

Niedermüller Péter. 1999. A kultúraközi kommunikációról In Béres–Horányi: *Társadalmi kommunikáció.* Budapest, Osiris, 96–111.

Valló Zsuzsa. 2000. *A fordítás pragmatikai dimenziói és a kulturális reáliák.* Fordítástudomány. 2. évf. 1. szám 34-49.